

УДК 32:316.61

Г. М. Куц, доктор політичних наук, доцент

ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Акцентовано увагу на проблематичності формування спільної європейської ідентичності. Зазначено, що при аналізі європейської ідентичності прийнято виділяти два конкуруючих і взаємовиключних підходи: «союзний націоналізм» та «патріотичний конституціоналізм». Здійснено аналіз концепції П. Г. Кільманзетта, у контексті якої виділено три базових параметри формування колективної ідентичності: комунікація, пам'ять, досвід. У цілому, формування спільної європейської ідентичності розглядається як стратегія запобігання конфліктів. Аргументовано, що біля витоків ідеї європейської інтеграції була ідея пан'європеїзму.

Ключові слова: ідентичність, європейська ідентичність, Європейський Союз, колективна ідентичність, пан'європеїзм.

У кінці ХХ ст. у різних галузях гуманітарного знання спостерігається посилене зростання інтересу до проблематики ідентичності, що актуалізує проблему осмислення феномену ідентичності в контексті політологічного дискурсу. Це, зокрема, обумовлюється тим фактом, що «ідентичність як проблема виникає під час змін, у ситуації, коли вимагається об'єднати новою синтетичною ідентичністю традиційні „самоочевидні“ ідентичності, створити нове соціокультурне колективне Я, наприклад ту ж націю-державу» [1].

Традиційні підходи до аналізу феномену ідентичності зосереджуються навколо поняття колективної (соціальної, етнічної, національної тощо) або індивідуальної (особистої, персональної) ідентичності, що обумовлює співіснування різних експлікацій розуміння цього феномену (Т. Адорно, Дж. Барбер, З. Бауман, П. Бурдьє, Е. Гідденс, Дж. Грей, А. Девіс, Е. Еріксон, П. Г. Кільманзетт, Р. Лассуел, Р. Маркузе, В. Мартьянов, С. Московічі, Дж. Тернер, О. Толкачов, Е. Фромм, В. Хьосле та ін.).

Мета статті полягає у виявленні пріоритетних стратегій формування спільної європейської ідентичності. **Завданням** статті виступає виявлення базових проблем та основних перспектив у формуванні спільної європейської ідентичності крізь призму політологічного дискурсу.

Непроста історія країн Європейського Союзу (ЄС) вимагає від європейців дотримання принципу толерантності у практичній площині задля уникнення конфліктів, що ставить на порядок денний проблематику формування спільної європейської ідентичності. При аналізі європейської ідентичності,

зазначає О. Толкачов, прийнято виділяти два конкуруючих і взаємовиключних підходи [2]. Перший підхід, що виник на початкових етапах європейської інтеграції, означають «союзний націоналізм». Його сутність обумовлювалася тим, що всі країни, які були учасниками європейської інтеграції на зорі створення ЄС, поєднувала спільна історія, територія, культура. Це стало основою європейської ідентичності. Слід зазначити, що прихильники концепції союзного націоналізму доволі скептично ставилися до розширення європейського співтовариства.

Утім перетворення суто економічного об'єднання в політичне призвело до необхідності пошуку нових критеріїв європейської ідентичності. У ролі таких критеріїв стала сприйматися спільність певних цінностей: демократія, правова держава, повага відмінностей (тобто толерантність). Але найвищою цінністю вважався індивід, а соціальне життя було покликаним слугувати для забезпечення його комфортних умов існування. Такий — новий — підхід до розуміння європейської ідентичності отримав назву «патріотичний конституціоналізм». Означені цінності актуальні для сучасного Євросоюзу.

Проблема ідентичності вельми важлива для ЄС, оскільки, на думку німецьких дослідників М. Яхтенфукса та Б. Колер-Кох, ЄС — це не лише інститут, що допомагає вдосконалити механізми вирішення спільних проблем та конфліктів, «Європейський Союз — це нормативний політичний устрій, що має вирішальний вплив на індивідуальне та колективне життя» [3, с. 29].

Як зазначає П. І. Кільманзегг, сьогодні у цілому спостерігається симпатія до ідеї європейської єдності, втім вона слабо окреслена. Основним недоліком функціонування ЄС є «брак демократії», оскільки через відсутність європейської партійної системи «демократичний принцип, за яким правлячі мають регулярно звітувати на виборах перед керованими, в політичній системі Європейського Союзу значно призупинений» [4, с. 37]. Задля усунення «браку демократії» слід зосередити увагу на проблемі спільної політичної ідентичності, оскільки «демократія базується на конституційно та регулятивно заданому, понятійно колективному суб'єкті як такому» [4, с. 38]. На жаль, у Західній Європі відсутня політично наповнена ідентичність європейців як європейців. Відповідно, формуванню європейської ідентичності має передувати процес побудови європейських інституцій та «європеїзування свідомості», що передбачає відокремлення від неєвропейського, бо саме у відокремленні відбувається формування ідентичності.

На думку П. І. Кільманзегга, колективні ідентичності — явище набуте. Вони не є чимось природним, навпаки — це штучні феномени, які змінюються історично протягом тривалого часу. У спільнот формування колективної ідентичності здійснюється на основі *комунікації, досвіду та пам'яті*. Спільність цих засад забезпечує появу традицій, які сприяють становленню

тривалих колективних ідентичностей. З цієї точки зору існування тривалої європейської ідентичності, згідно з П. Г. Кільманзеггом, видається проблематичним, оскільки Європа «не є ні спільнотою комунікації, ні досвіду, вона також є досить обмеженою як спільнота пам'яті» [4, с. 39].

Отже, виділимо три базових параметри формування колективних ідентичностей: комунікація, пам'ять, досвід. Принагідно зазначимо, що, по-перше, Європа не становить комунікативну спільноту, оскільки вона є багатомовною. По-друге, у європейців відсутня спільна пам'ять стосовно епохальних подій, оскільки кожна європейська країна має власну історію зі своїм минулим, яке може не вписуватися в бажане спільне минуле Європи. Ця пам'ять впливає і на сучасних європейців. Адже роль постаті Наполеона для французів суттєво відрізняється від тієї ролі, яку відіграє ця постать у пам'яті німців чи поляків. Друга світова війна також залишила різні спогади у німців та англійців. По-третє, спільність досвіду також можна вважати проблематичною, оскільки всякий досвід базується на моделях пам'яті. Тобто сучасність оцінюється, виходячи з існуючих трактувань подій минулого. Втім саме цей критерій здатний наповнювати європейську ідентичність у майбутньому (так, скажімо, європейці разом набувають спільного досвіду, пов'язаного з використанням єдиної валюти євро).

У формуванні європейської ідентичності особливої ролі набуває символічна репрезентація спільної політики [5, с. 86]. Насамперед мають місце на увазі впізнавані символи Європи: прапор (офіційний символ ЄС з 1986 р.), гімн Євросоюзу (вступ до «Оди радості» — фрагмент 9-ї симфонії Бетховена на слова Шиллера). Певну роль у цьому контексті відіграє також менш впізнавана символічна репрезентація: день Європи — 9 травня (у 1950 р. 9 травня Р. Шуман виступив з декларацією щодо об'єднання «вільних націй Європи»), девіз «Єдність у різноманітності» (з латини «*In varietate concordia*»), спільна валюта, спільний мережевий домен («eu» з 2005 р.).

Слід зазначити, що біля витоків ідеї європейської інтеграції була ідея пан'європеїзму. Пан'європеїзм — від грец. *pan* — усе і *Europe* — Європа. Термін «пан'європеїзм» буквально трактують як те, що охоплює всю Європу, стосується всієї Європи. Пан'європеїзм — політична доктрина, що відображає інтеграційні процеси в Європі [6]. В основі цієї концепції лежать ідеї створення загальноєвропейських міждержавних органів, тому інколи пан'європеїзм називають ідеологією «об'єднаної Європи». Іноді пан'європеїзм трактують як ідеологему, яка конструє євроінтеграційний дискурс. Ідеї пан'європеїзму базуються на ліберально-демократичних засадах.

Виникнення ідеї пан'європеїзму пов'язане з іменем австрійського графа Ріхарда Куденхове-Калергі, який після Першої світової війни обґрунтував цю теорію у своїй праці «Пан-Європа» (1923 р.) [7], де закликав до об'єднання

Європи задля запобігання майбутнім загрозам: новій світовій війні, економічній гегемонії США, російській експансії. Під пан-Європою Р. Куденхове-Калергі мав на увазі Європу не в географічному чи культурному контексті, а Європу в політичному контексті. Згодом Р. Куденхове-Калергі розвинув ідеї пан'європеїзму у працях «Боротьба за Пан-Європу» (1925 р.) та «Європа прокидається» (1925 р.). Ці ідеї спричинили появу журналу «Пан-Європа», який почав виходити з 1924 р. У жовтні 1926 р. відбувся Перший конгрес Пан'європейського руху у Відні, де було засновано Пан'європейський союз, базовим принципом якого стало об'єднання Європи на основі єдиної економіки та зовнішньої політики, без кордонів та митних бар'єрів, без конфліктів на національному ґрунті тощо.

Р. Куденхове-Калергі займався активним втіленням ідеї пан'європеїзму не лише в теоретичній, але й у практичній площині. Ці ідеї важко пробивали собі дорогу, оскільки європейські країни боялися втрати суверенітету. У 1929 р. на засіданні Ліги Націй було запропоновано план утворення ЄС на основі федерації європейських народів, утім економічна криза не дозволила втілити ці ідеї.

Друга світова війна відсунула на задній план ідею пан'європеїзму, але вже в 1946 р. про необхідність створення Сполучених Штатів Європи заявив У. Черчіль у промові, текст якої підготував Р. Куденхове-Калергі. Зусиллями Р. Куденхове-Калергі в 1947 р. було створено Європейський парламентський союз, а в 1949 р. він став одним із ініціаторів заснування Європейської Ради у Страсбурзі — міжнародної організації консультативного характеру, метою якої була економічна консолідація європейських країн.

Ідеї об'єднання Європи підтримував Р. Шуман — міністр закордонних справ Франції — згідно з планом якого у 1952 р. було сформовано Європейське об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС), що стало передумовою створення ЄС.

Видатні політики ХХ ст. сповідували ідеї пан'європеїзму (А. Бріан, У. Черчіль, Ш. де Голль та ін.). Членами Пан'європейського союзу в різний час були Альберт Ейнштейн, Генріх і Томас Манн, Стефан Цвейг, Герхард Гауптманн, Райнер Марія Рільке, Франц Верфель, Артур Шнітцлер, Зігмунд Фрейд, Конрад Аденауер, Жорж Помпиду, Томаш Гарріг Масарик та ін. На сучасному етапі Пан'європейський союз здійснює свою діяльність у рамках різноманітних політичних структур Європи, зокрема в Європарламенті.

Вагому роль у формуванні спільної європейської ідентичності відіграє наявність індивідуальності, тобто цінність окремої особистості, її унікальності. На думку Е. Фромма, «історія людства — це історія зростаючої індивідуалізації» [8, с. 200].

Уперше паростки індивідуалізму можна виявити ще в період Античності під час правління Перікла. Перікл став на чолі Греції після правління

грецького тирана Полікрата (VI – початок V ст. до н. е.), епоха якого відзначилася орієнтацією на сприйняття новацій та неприйняттям давніх звичаїв. Згодом епоха Перікла принесла гармонію та порядок. Такі потрясіння грецького суспільства, на думку Г. Тарда, спричинили появу індивідуалізму, коли кожен брав на себе сміливість думати на власний розсуд, причому результатом цієї «сміливості» стала поява філософії [9, с. 293]. Філософська школа стоїків, розробивши ідею існування волі, яка переважає колективну, підійшла тим самим впритул до концептуального оформлення ідеї індивідуалізму. Втім усі ці паростки індивідуалізму, сприяючи розвитку філософії, майже не поширювалися на інші сфери суспільного буття.

Якщо заглибитися в подальшу — середньовічну — історію європейської цивілізації, то середньовіччя «з одного боку, було структуроване й давало людині відчуття впевненості, а з іншого — тримало її в кайданах. Але ці кайдани мали зовсім не той характер, який притаманний авторитаризму і гнобленню наступних століть. Середньовічне суспільство не позбавляло індивіда свободи вже тому, що «індивіда» як такого ще не існувало» [8, с. 45]. Життя людини було регламентоване суворими розпорядженнями, внаслідок чого в ранньому середньовіччі кожна людина була прикутою до своєї ролі в соціальному порядку, не маючи інколи навіть права одягатися так, як їй подобалося, чи споживати ту їжу, яку їй хотілося. В епоху середньовіччя індивід не міг вижити самостійно, оскільки суспільство не було диференційованим. Індивід — частинка суспільного організму. Його особисті якості не мали змоги проявитися, і — що вкрай важливо — потреби в таких якостях навіть не існувало.

Поява індивідуальності в епоху Відродження, згідно з Г. Зіммелем, пов'язана зі змінами в суспільній організації. Під індивідуальністю він розумів «внутрішнє та зовнішнє звільнення індивіда із середньовічних общинних форм» [10, с. 193]. Е. Фромм також підкреслює, що «у пізньому середньовіччі структура суспільства та особистості стала змінюватись. Єдність і централізація середньовічного суспільства слабшали. У всіх класах суспільства був помітним розвиток індивідуалізму, який впливав на всі сфери людської діяльності: на смаки і моди, на мистецтво і філософію, навіть на теологію» [8, с. 46]. Індивідуалізм епохи Відродження Г. Зіммель називає «індивідуалізмом вирізнення», коли індивід, бажаючи приголомшувати і дивувати, самоутверджувався інколи досить незвично. Саме в цей період серед людей поширилися (досі майже незнані) прагнення до влади, слави, популярності тощо.

Переосмислення проблематики індивідуалізму привело до появи більш індивідуального поняття свободи, яке «визначається в період від Ренесансу до Реформації, від Французької революції до тріумфу лібералізму і раціо-

налізму» [11, с. 49]. Накопичення індивідуалізму, процес його становлення завершується лише у XVIII ст. Ідеалом індивідуалізму стає не «вирізнення», а свобода [10, с. 194], оскільки недостатність суспільних форм тогочасного життя обмежувала енергійність індивіда. Під свободою малася на увазі природна рівність індивідів, коли кожен індивід сприймався не як окремий диференційований суб'єкт, а як людина взагалі. Інакше кажучи, кожен індивід прагнув досягти якогось досконалого універсального образу, створеного тогочасною епохою. Саме цей універсальний образ і нівелював індивідуальність, був «індивідуалізмом єдності на противагу індивідуалізму одиничності» [10, с. 199], що виник у XIX ст. та розвинувся у XX ст.

Отже, проблематика індивідуалізму стала однією з базових у формуванні спільної європейської ідентичності, причому саме завдяки християнству проблема унікальності окремого індивіда стала ключовою для різних сфер суспільного життя. Як зазначав М. Фуше, в епоху Нового часу настійно оголошується «примат індивіда над соціальною групою (остання знаходиться на службі у першого), який знаходить свою легітимність у євангелічному індивідуалізмі, що з'явився всупереч посередницькій волі церкви, берегині однодумності біблійних текстів, і за підтримки Реформації та римського права від Юстиніана до Наполеона» [11, с. 50].

Таким чином, з точки зору багатьох теоретиків, у наш час шлях до європейської ідентичності лежить через усвідомлення власної національної ідентичності. «Відтак народи, які на сьогодні асоціюють себе з Європою, спочатку вирішили свої внутрішні проблеми, позбулися історичних образ, а лише потім стали повноправним членом великої європейської сім'ї народів» [2]. Проблематичність формування спільної європейської ідентичності детермінує появу різноманітних підходів до аналізу означеної проблематики у політологічному дискурсі («союзний націоналізм», «патріотичний конституціоналізм» та ін.). Здійснено аналіз концепції П. Г. Кільманзетга, у контексті якої виділено три базових параметри формування колективної ідентичності: комунікація, пам'ять, досвід. У цілому, формування спільної європейської ідентичності, будучи спрямованим на уникнення конфліктних ситуацій, покликане сприяти виникненню порозуміння між європейцями.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мартянов В. С. Конфликты идентичностей в современном мире: о справедливости иерархических и плюралистических стратегий урегулирования [Электронный ресурс] / В. С. Мартянов // Дискурс-Пи. Науч.-практ. альм. – Екатеринбург, 2005. – № 5. – С. 15–18. – Режим доступа: <http://discourse-pi.ur.ru/avtor5/martianovvs.php>.

2. Толкачов О. Європейська ідентичність України [Електронний ресурс] / О. Толкачов. – Режим доступу : <http://eu.prostir.ua/library/236196.html>.
3. Яхтенфукс М. Урядування та створення інститутів / Маркус Яхтенфукс, Беата Колер-Кох // Європейська інтеграція / [уклад. М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох ; пер. з нім. М. Яковлева]. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 394 с. : іл. – С. 9–29.
4. Кільманзегг П. Г. Інтеграція та демократія / Петер Граф Кільманзегг // Європейська інтеграція / [уклад. М. Яхтенфукс, Б. Колер-Кох ; пер. з нім. М. Яковлева]. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. – 394 с. : іл. – С. 33–50.
5. Семененко И. С. Метаморфозы европейской идентичности / И. С. Семененко // Полис. – 2008. – № 3. – С. 80–96.
6. История Панъевропейского союза [Электронный ресурс] // PANEUROPA.ru. – Режим доступа: <http://www.paneuropa.ru/home.php?id=1&lang=>.
7. Куденхове-Калерги Р. Н. Пан-Европа [Электронный ресурс] / Рихард Н. Куденхове-Калерги // PANEUROPA.ru. – Режим доступа: <http://www.paneuropa.ru/home.php?id=4&lang=>.
8. Фромм Э. Бегство от свободы / Эрих Фромм ; [пер. с англ. ; общ. ред. и послесл. П. С. Гуревича]. – М. : Прогресс, 1989. – 272 с.
9. Тард Ж. Законы подражания (Les lois de l'imitation) / Ж. Тард ; [переводъ съ французскаго]. – С.-Петербургъ : Издание Ф.Павленкова, 1892. – 372 с.
10. Зиммель Г. Индивид и свобода / Георг Зиммель // Избранное. Т. 2. Созерцание жизни / Георг Зиммель ; [пер. с нем.]. – М. : Юрист, 1996. – С. 193–200.
11. Фуше М. Европейская республика. Исторические и географические контуры / Мишель Фуше ; [пер. с фр. В. П. Серебренникова и Т. Н. Серебренниковой]. – М. : Междунар. отношения, 1999. – 168 с. : ил.

ФОРМИРОВАНИЕ ОБЩЕЙ ЕВРОПЕЙСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Куц Г. М.

Акцентовано внимание на проблематичности формирования общей европейской идентичности. Указано, что при анализе европейской идентичности принято выделять два конкурирующих и взаимоисключающих подхода: «союзный национализм» и «патриотический конституционализм». Осуществлен анализ концепции П. Г. Кильманзегга, в контексте которой выделено три базовых параметра формирования коллективной идентичности: коммуникация, память, опыт. В целом, формирование общей европейской идентичности рассматривается как стратегия предупреждения конфликтов. Аргументируется, что у истоков идеи европейской интеграции была идея панъевропеизма.

Ключевые слова: *идентичность, европейская идентичность, Европейский Союз, коллективная идентичность, панъевропеизм.*

FORMATION OF A COMMON EUROPEAN IDENTITY: PROBLEMS AND PROSPECTS

Kuts G. M.

The attention is focused on problems of a common European identity framing. It is noted that while analysing the European identity it's agreed to define two competing and mutually exclusive approaches: the «union nationalism» and «patriotic constitutionalism». The analysis of P.G.Kilmanzehha's concept has been made and in its context three basic parameters of the formation of collective identity were outlined: communication, memory, and experience. In general, the formation of a common European identity is seen as a strategy of conflict prevention. It's proved that at the origins of the idea of European integration there was a pan-European idea.

Key words: *identity, European identity, European Union, collective identity, pan-European idea.*

УДК 327:32.019.5

Т. Л. Нагорняк, доктор політичних наук, доцент

БРЕНДИНГ ТЕРИТОРІЙ У КОНТЕКСТІ ОСІ «СУСПІЛЬСТВО — ДЕРЖАВА»

Політичні протести кінця 2013 — початку 2014 рр. поставили під сумнів існування України як цілісної держави та українське суспільство перед вибором само-свідомості: «Що воно таке “територія з населенням” або “країна з народом”»? Синдром «Майдан» переміщався з одного регіону країни в інший, розкриваючи специфічні особливості ролі суспільства в сучасній політиці. Безсумнівним результатом цих протестів є усвідомлення державними та місцевими органами влади і пересічними громадянами, що децентралізація України як процес поширення прав і свобод у регіонах є одним з перспективних її кроків. Реалізація конституційного права громади в управлінні територією може сприяти самоорганізації суспільства і забезпечити цілісність держави. Міста показові в цьому контексті, тому що вони є основою модернізації по осі «суспільство — держава». Брендинг міст — інструмент порозуміння. Доведено, що чисельність населення міста визначає його самосвідомість і політичну роль в Україні.

Ключові слова: *брендинг міста, територія, репутаційний капітал території, політика національного брендингу, довіра, вісь «суспільство — держава».*